

Veres Stelian

IDEGEN NYELVEN GYÓNTAT PAPUNK,
IDEGEN NYELVEN PRÉDIKÁL

– Adalékok egy 19. századi moldvai missziós út történetéhez –

A moldvai csángók katolikus magyar identitásának megőrzésére vonatkozóan Magyarországon a 18. század végétől két, egymásnak ellentmondó nézet volt jelen. Egyik a közösség szülőföldjéről történő elköltöztetését szorgalmazta, a másik a szülőföldön való megtartás és ottani megerősítés mellett próbált tenni. Az első elképzelés a csángók magyar identitásának megőrzését úgy képzelte, hogy őket életterükből kiköltöztetvén a történelmi Magyarország határain belülre telepíti, ahol a magyar állam a nemzeti-kulturális érdekeiket és egyben önazonosságukat is megvédeheti. A másik nézet abban látta a csángó identitás megőrzésének, erősítésének lehetőségét, hogy intézményesíti a magyar nyelv használatát elsősorban a katolikus liturgiában, tudván, hogy a római katolikus vallás a csángó identitás alapeleme. Ez utóbbi elképzelést csak úgy látták megvalósíthatónak, ha magyar származású és anyanyelvű papokat küldenek Moldvába, akik a liturgiát magyar nyelven tudják végezni. Emellett az elképzelés mellett felmerült egy még merészebb, egyházigazgatási jellegű is: a katolikusok által lakott moldvai területeket magyar egyházi fennhatóság alá kell csatolni, s így biztosítani a csángó katolikusok lelki gondozását magyar egyházi, nemzeti szempontok érvényesítésével.¹ E két, egymásnak ellentmondó elképzelés a 19. században magyar kormányzati szintre is eljutott, de gyakorlati és hathatós következménye nemigen volt.

A moldvai csángókra a reformkorban figyelt fel a magyar közvélemény, ekkor szereztek tudomást a történelmi határokon kívül élő, számottevő létszámú magyar népelemeről. A Magyar Tudós Társaság 1836-ban Moldvába küldte Gegő Elek ferences szerzetest, hogy a magyar közvélemény elé pontos képet tárjon a csángók életéről,

1 Seres Attila: „Csángómentés” Moldvában a XIX–XX. század fordulóján. *Pro Minoritate*, 2002/4. 18.

helyzetéről, lélekszámáról. Gegő 1838-ban megjelent könyvében számolt be tapasztalatairól.² Kossuth Lajos is Gegő tudósításai nyomán vetette fel először 1842-ben a *Pesti Hírlap*ban írott cikkében a bukovinai székelyek és moldvai csángók Magyarországra történő telepítésének lehetőségét.³ A Gegőt kiküldő Magyar Tudós Társaság képviselőjében 1844-ben Jerney János is járt Moldvában, úti beszámolója 1851-ben jelent meg⁴, de fennmaradt 1844 novemberéből egy Bákóban megfogalmazott felhívása is, melyet a csángók érdekében a vármegyei követekhez intézett.⁵

A moldvai csángók helyzete, kérdése akkoriban szélesebb körben, a közbeszédben is jelen lehetett, mert a Kolozsváron kiadott *Magyar Polgár* című lap 1877. április 22-i számában arról ad hírt, hogy „A földrajzi társulat csütörtöki ülésében László Mihály igen érdekes felolvasást tartott a bukovinai és csángó magyarokról”⁶.

A CSÁNGÓ KÉRDÉS EGYHÁZI MEGKÖZELÍTÉSE: A SZENT LÁSZLÓ TÁRSULAT

A moldvai csángók évszázadokon át ragaszkodtak magyar anyanyelvükhöz, vallásukhoz, hagyományaikhoz. Identitásuk legfontosabb részét a római katolikus felekezethez való tartozás képezte. A 19. század második felében mind a magyar, mind a román nemzeti törekvések felismerték, hogy az ott élő csángómagyarok életére legnagyobb befolyása az egyháznak lehet. Ezt vették célba saját céljaik elérése érdekében, így a vallás s annak intézményes megjelenítője, az egyház „stratégiai terepnek” számított.⁷

2 Gegő Elek: *A' moldvai magyar telepekről. A Magyar Tud. Academia elébe terjesztve (...) két toldalékkal s Moldvaország abroszával.* Buda, 1838. Lásd még Mikecs László: *Csángók.* [Reprint] Budapest, 1989. 292.

3 Balanyi György: Kossuth terve a moldvai csángók hazatelepítésére 1842-ben. *Erdélyi Múzeum*, 50. kötet (1945). 1–4. füzet, 233.

4 Jerney János *Keleti utazása a Magyarok őshelyeinek kinyomozása végett 1844–1845.* I–II. Pest, 1851.

5 Seres 2002. 22.

6 „A bukovinai magyarok azon, különösen mádéfalvai székelyek ivadékai, kik 1772-ben menekültek ki Erdélyből, midőn az osztrák kormány egy székely határőrvidéket kívánt föllállítani, s ők ennek ellenszegültek, a miért halálra ítéltettek. (...) A bukovinai magyarok száma 15,000-re megy; rendkívül szaporák, 6-8-10 gyermek egy családban nagyon mindennapi.” *Magyar Polgár*, 1877. április 22. (11. évf.) 92. szám.

7 Seres 2002. 20.

A csángó kérdés vonatkozásában vállalt feladatot az a Szent László Társulat,⁸ amelynek létrehozását 1858-ban Danielik János egri kanonok kezdeményezte, és amelyet végül 1861. május 5-én alapítottak meg.

A társulat céljai közt kiemelten szerepelt a „keleti keresztények” megsegítése. A kolozsvári Szent Mihály Plébánia gyűjtőlevéltárában található az az 1878. március 31-i keltezésű irat, amelyben dr. Schlauch Lőrincz szatmári püspök, a Szent László Társulat elnöke a társulat céljairól a következőket írja: a pápát segélyezni, a szűkölködő keleti keresztények és köztük az ott letelepedett magyarok oktatási, nevelési célú intézményes segítése, itthon a szegényebb sorsú egyházak (templomok) építése, katolikus jótékonyági intézetek fenntartása. „Ez az a hármas cél, melyet a társulat maga elé tűzött, megannyi magasztos feladat, melyeket teljesíteni mindnyájunknak egyaránt vallási és hazafiui kötelességünk.”⁹ A megfogalmazásban szereplő keleti keresztények, az ott letelepedett magyarok a Kárpátokon s Erdélyen kívül élő katolikus csángókat jelentette, akiknek pártolását a Szent László Társulat fontos céljának tekintette.

Petrás Incze János klézsei csángó plébános leveléből tudunk arról, hogy ő 1858-ban a Szent István Társulathoz fordult támogatásért, de ennek a társulatnak a célkitűzései és lehetőségei közt nem szerepelt a moldvai magyarok támogatása – az iratot közlő Vincze Gábor megjegyzi a levélhez kapcsolt lábjegyzetben: ezért is jött létre 1861-ben a Szent László Társulat, hogy ezt a célt szolgálja.

A társulat erdélyi vonatkozásairól a Kolozsvári Gyűjtőlevéltárban több anyag is fellelhető. 1864. május 27-én Ráduly János gyulafehérvári püspökhelyettes arra kéri fel levélben Kedves István kolozsvári plébánost, hogy az esperesi kerületben állítson fel társulatot, tartsanak társulati közgyűlést, s válasszanak a közgyűlésre küldendő kerületi küldötteket.¹⁰ A Szent László Társulatról ugyanakkor a korabeli sajtó

8 Lásd Vincze Gábor (szerk.): *Asszimiláció vagy kivándorlás*. Források a moldvai magyar etnikai csoport, a csángók modern kori történelmének tanulmányozásához (1860–1989). Budapest–Kolozsvár, 2004. 69. 10-es lábjegyzet. A levél közlése: *Részlet Petrás Incze János minorita lelkész Druzbáczy György Bonaventura bukovinai plébánoshoz írt leveléből*. Klézse, 1863. február 10. Vincze 2004. 69–70.

9 Kolozsvári Gyűjtőlevéltár (a továbbiakban KGyl), 290b, 68. doboz, 1338/1878.

10 KGyl, 290b, 58. doboz, 1765/1864. Ezekből a kis, nyomtatott, 16 oldalas füzetekből több iratesomóban is találunk a levéltárban, olykor olyan iratokhoz is odacsatolva, amelyeknek a társulathoz kifejezetten nincs köze, például egy, a Szabó Ferenc-féle alapítvánnyal foglalkozó levelezéshez is, lásd KGyl, Szent Mihály Plébánia iratai, 1864. 290/b, 58. doboz, számozás nélkül.

is cikkezik, a *Katholikus Néplap* egy olyan listát közöl, amely az erdélyi egyházmegyében alakulandó Szent László Társulatba tagdíjat befizetők nevét és az adományozott összegeket tartalmazza. A Kolozsváron alakult fióktársaság tagjai közt találjuk Kedves István kolozsvári plébános nevét is, aki akkor két forintot fizetett be a társulat kasszájába.¹¹

1864. szeptember 22-én Pakó Jánosnak címezve Ráduly János gyulafehérvári helynök a Szent László Társulat ügyében a védőszent ünnepélye kapcsán arról ír, hogy a Szent Lászlóról tartott szentbeszédből 15 nyomtatott példányt küld Ráth József pestlipótvárosi plébánosnak. Ezekből a kis formátumú füzetekből a Kolozsvári Gyűjtőlevéltár 1864-es iratcsomói közt ma is szinte érintetlen állapotban található néhány példány.¹²

Egy 1864. november 4-i keltezésű, latin nyelvű, Ráduly János vikáriustól származó irat említi a Szent László Társulat jelenlétét a kolozs-dobokai főesperesi kerület több plébániáján, és találunk egy kivonatot is a kolozsvári fiók pénztárának naplójából, amely egy névsort tartalmaz az adakozók nevével, köztük a kolozsvári Szent Mihály-egyházközség képviselőtestületének több tagja, többek között Schütz József, Tauffer Ferencz, Merza és társa, Ákoncz István, Bogdán István, valamint magának a plébánosnak, Kedves Istvánnak a nevével. A lista összesen ötven nevet tartalmaz, a felsoroltak egy része bánffyhunyadi, illetve csicsókeresztúri lakos, ez utóbbi a szolnoki esperességhez tartozik, amint a lista oldalán meg is jegyzi a feljegyzést készítő.¹³

Ugyanabból az évből található ugyanazon iratcsomóban egy IX. Pius pápa neve alatt, Nicola Paracciani Clarelli bíbornok által aláírt, nyomtatott levél többnyelvű változata a Szent László Társulattal kapcsolatosan, amely többek között arról tesz említést, hogy Szent László király neve alatt Magyarországon „alakult ájtatos társulat jelenlegi elnöke tisztelendő testvérünk József amasiai érsek”, s a társulat tagjainak számára vezeklésükből „egy évet az egyháznak szokásos formája szerint elengedünk”.¹⁴

11 S. A.: Adakozások. *Katholikus Néplap*, 1863. május 21. 21. sz. 168.

12 KGyl, 290b, 58. doboz, 900/1864.

13 KGyl, 290/b, 58. doboz, 2083/1864.

14 KGyl, 290/b, 58. doboz, 148/1864.

Ez a Magyarországon megalakult egyházi társulat az állami kezdeményezésekkel párhuzamosan igyekezett a csángó misszió terén tevékeny lenni, hiszen nagyon világosan látták az alapítók, az elnökök, az ügyvivők, hogy a Kárpátokon kívül élő, még magyarul beszélő népesség legfőbb identitás-megtartó ereje a katolikus vallásgyakorlat, ebben kell tehát segíteni.

AZ 1868-AS MOLDVAI MISSZIÓ

A moldvai csángómagyarok problémáinak helyszíni feltérképezésére bizottságot alakítottak, s e missziós út előkészítésére vonatkozó adatot találtam egészen váratlanul, egy más jellegű kutatás közepette. A kolozsvári Szent Mihály Plébánia plébánosaival foglalkozó doktori munkám adatfeltáró fázisában került a kezembe egy 1868-ban keletkezett levél, amelyet Lönhart Ferenc kolozsvári plébános írt Kubinszky Mihály kanonoknak.¹⁵ Kubinszky Mihály¹⁶ ekkor a pesti Központi Szeminárium rektora, később a Szent László Társulat elnöke volt, és e társulat képviselőjében maga is járt Moldvában a csángók között, utazásáról feljegyzéseket készített és adott közre, s a csángó ügyről a társulat ülésén is beszámolt.¹⁷

Az említett Lönhart-levél válasz egy hosszabb távolléttel járó felkérésre, amit feltehetőleg a címzett, Kubinszky, a Szent László Társulat nevében intézett Lönhart plébánoshoz, aki ilyen hosszas eltávozást ekkor nem tudott vállalni, mert éppen a kolozsvári Szent Mihály-templom felújítási munkálatai kellős közepén tartott: egyrészt a korábbiakban feltételezettekhez képest még több problémát, repedést, felújítani valót észleltek a templomban, másrészt az új főoltár készítéséről éppen elkezdődtek a tárgyalások. Ám a kérést olyannyira komolyan vette Lönhart, hogy maga helyett keresett és ajánlott valakit a keleti missziós útra, mégpedig marosvásárhelyi kollégáját, Veszely Károlyt, későbbi kolozsvári utódját. A levélben Lönhart így ír: „Nagyságod bölcsessége

15 KGyl, 290/b, 62. doboz, 311/1868.

16 Kubinszky Mihályról (1824–1871) lásd Verédy Károly: *Paedagogiai encyclopaedia*. Budapest, 1886.

17 Kubinszky Mihály: Úti beszámoló a Szent László Társulat ülésén. *Idők Tanúja*, 1868/245. sz. 978., 247. sz. 986., 249. sz. 994.; lásd erről Czelder Márton: A székely és a csángó telepítés. *Misszió Lapok*, 6–7 (1868), 86–90. Javaslatait 1868. október 21-iki keltezéssel fogalmazta meg: Kubinszky Mihály kalocsai kanonok javaslatai a moldvai katolikus magyarok ügyében. Vincze 2004. 85–88.

átlátandja, hogy ily körülmények között nehéz innen egy óra eltávoznom – s épen Augusztusban, midőn az esperességből az iskolai relatiókat kell elkészíteni, üresedésbe jött tanítói állomások betöltésére a hivatalos lépéseket megtenni s. a. t. Ily körülmények között csak is nmlg püspököm határozott parancsára tudnám magamat némi megnyugtatóval utra szánni, s épen ezért Nagyságod nagybecsű levelét ma ft. Veszely Károly barátomnak küldöm, ha körülményei megengedik a szép misszió elvállalását, rendben leszünk, ha nem, akkor aggodalom fog el, ki legyen kiküldendő a professzorok közül, miután olyat, aki az oláh nyelvben teljesen jártas, nem igen ismerek. Irok ma Fvára is, hogy tájékozást nyerhessek. Igénytelen véleményem szerint e misszióra nagyon alkalmas lenne a szerdahelyi plebános, Singer Ignác, ki magát egy vakatiozó tanár által könnyen helyettesítheti, ha ere kegyelmes püspök urunktól az engedélyt megnyeri.”¹⁸

A Lönhart-fogalmazvány mellett a Kolozsvári Gyűjtőlevéltárban található Veszely Károly Lönhartnak írt válasza: „Azon körülmény, hogy Kubinszky Kanonok úr levelét ide nem mellékeltem, gyaníthatni fogja Önnel, hogy az elmenetelre határoztam el magamat. Ily értelemben írtam is ma a kanonok úrnak; csak ma, mert hálni akartam a dologgal. Igaz ugyan, hogy az uttal tíz évi ohajom: a Székelyfölddel vallásilag egybekötött vidéket láthatni, teljeseedik; de ez bajjal jár. Bízom a jó Istenben, ki utainkat vezérlendi. Sokat nyomott a latban Haynald érsek úr kegyes candidatioja is.”¹⁹

Azt, hogy a csángó kérdés megoldása nem csupán magyarországi politikai törekvés, bizonyítja Schlauch Lőrinc szatmári püspök, a társulat közgyűlésén, 1883-ban elhangzó *A bukovinai és csángó magyarok, a Szent László Társulat feladata* című beszéde is.²⁰ Ebben leszögezi, hogy a Szent László Társulat elsőként tűzte ki a keleti katolikus magyarok segítését, tette is feladatát, s hogy ezt nem politikai, egyházpolitikai eszközökkel, nem pusztán nemzetpolitikai célként, hanem elsősorban hitbeli meggyőződésből tette s teszi. Beszámol arról

18 KGyl, 290/b, 62. doboz, 311/1868.

19 KGyl, 290/b, 62. doboz, 311/1868. E levél hátlapján az iratszám és dátum: 1868. július 13. alatt latinul ez olvasható: „*Moldaviam in coelestium hungarorum.*”

20 Elnöki megnyitó beszéd a Szent László Társulat 1883. szeptember 27-iki közgyűlésén. Schlauch Lőrinc: *A bukovinai és csángó magyarok, a Szent László Társulat feladata*. Budapest, 1884.

is, hogy „Az év folytán Magyarországon oly mozgalomnak voltunk tanúi, mely a Keleten lakó testvéreink felé fordította a nemzet figyelmét. (...) A Szent-László-Társulatnak oly céljai vannak, melyek első sorban a katolikus elemnek a keleti szomszéd tartományokban való fentartását tartják szem előtt. (...) Van azonban a társulat összes működésében egy magasabb szempont, egy tágasabb látkör. Katolikus társulat lévén, annak egyszersmind minden érdekeit magáévá teszi. (...) Közvetlen célja hitsorsosainak támogatása, (...) A Keleten letelepedett római katolikus magyaroknak nevelő, oktató és egyéb jótékony intézetek felállítására és fentartására segítséget nyújtani: – ez a törekvése.”

A beszédben említi az 1868-as moldvai missziós utazás szereplőit is: „...már 1867-ki szeptember 24. és 25. Esztergomban tartott közgyűlésén elhatározta, hogy egy egyházi és egy világi férfit küld le a csángókhoz, kik a helyszínén tanulmányozzák és észleljék az ottani magyarok állapotát és arról jelentést tegyenek. A reá következő 1868-ik év nyarán Kubinszky Mihály kalocsai kanonok és Majer Károly nőténcsi birtokos és Veszely Károly esperes elúztak. Utazásuk eredményéről ugyanazon évi szeptember 22. és 23-ikán Győrött tartott közgyűlésen jelentést tettek és javaslatba hozták, hogy mindenekelőtt magyar tannyelvű katolikus iskolák felállíttassanak, és a mennyiben már ilyenek vannak, segíeytessenek, mi azonban magyar papok alkalmazása nélkül lehetetlen, mert ott a vallás és nyelv elvesztése egy úton jár.”²¹

A küldöttségnek tagja volt még Kovács Ferenc gyulafehérvári hittanár és Imets Fülöp Jákó csíksomlyói gimnáziumi tanár is, akik részletes beszámolót készítettek a csángó településekről.²² Az út nyomán Kubinszky Mihály gyakorlatias javaslatokat fogalmazott meg, „többek közt azt, hogy egyfelől meg kell nyerni a jászvásári apostoli vikáriust (Salandarit) azért, hogy magyar lelkészek mehessenek Moldvába, másfelől pedig katolikus magániskolákat kell alapítani. A legkönnyebben megvalósítható javaslata az volt, hogy könyveket, katekizmusokat, olvasni való magyar munkákat kell küldeni Moldvába. Az elkövetkező években valóban inkább csak egyházi kiadványok, kegyszerek küldésében és templomok építésében merült ki a támogatás.”

21 Schlauch 1884. 9–10.

22 Lásd Vincze 2004. 71–84. A közölt útinapló 1870-ben nyomtatásban megjelent Marosvásárhelyen, *Veszely, Imets és Kovács utazása Moldva-Oláhhonban* címen.

A küldöttség jelentésében és javaslatában a győri közgyűlésen a hitvallásos magyar tannyelvű iskolák felállítását szorgalmazták.²³ A *Budapesti Közlöny* 1868-as évfolyamában Veszely Károly úti beszámolója is olvasható ugyanezen missziós út tanulságairól.²⁴ A beszámoló bevezetőjében Veszely a küldöttség hangulatát, a kérdéshez a korabeli közvélemény hozzáállását is érzékelteti: „az a legközelebbi napokban a Szent-László társulat azon határozata folytán, miszerint a moldvai csángó magyarok telepeit megbízottjai által beutaztatni és vallási állapotukról magának biztos tudomást szerezni kívánt és azon szerencsés körülménynél fogva, hogy amaz igen tisztelt utazók társául fölvettem, várakozásom fölött teljesült. Hogy pedig ez utazásomról e díszes gyülekezetben szólanom is megengedettett, az a jelen perczeket éltem egyik legkedvesebb szakaszává varázsolja.”²⁵ Beszámolójából sok érdekes részletet tud meg az olvasó, életképet rajzol: „Szabófalván, melyről alább többet szolandok, a csángók még beszélnek magyarul, sőt a nőknek nagyobb része csak magyarul, de Halaucseszten, mely Szabófalvához hasonló, már eloláhosodtak, magyarul csak kántora beszél, iskolát ez sem tart. Aug. 15-én Jassyba érkeztünk, hol az nap, Napoleon nevenapján, melyet kath. isteni tisztelettel ültek meg, még ünnepies színezetű hullámzásban találtuk a város lakosait. A leghálásb érülettel emlékezünk Wolfart Károly lovag, itteni consulról, ki szívélyesen fogadott. (...) August. 17-én Szabófalvára jöttünk vissza, hogy – miután egyikünk az apostoli vicariusi helyettes beleegyezését volt szerencsés kinyerni, melynél fogva magyarul szónokolhat a kath. plébániákban – aug. 18-án nemcsak szent misét, hanem magyar szónoklatot is fogunk hallani a csángók e szép falujában és így némi kárpótlásunk leend az eddig tapasztalt kellemetlen benyomásokért. Fájdalom! az örvendetes mozzanatnak minél nagyobb előérzetével hajtók fáradt fejünket a nyugalomra, annál keserűbb vala másnap a kiábrándulás. A szónoklat megtartatott, de csak heten hallgatták. (...) Itt ismerkedtünk meg a derék forrófalvi olasz lelkésszel, ki magyar nyelvünket jól megtanulta, egyedül a moldvai missióban. Petrás Inczét,

23 Schlauch 1884. 9–10.

24 Veszely Károly esperes jelentése a csángók ügyében Győrött a Sz. László Társulat közgyűlésén. *Budapesti Közlöny*, 1868/2. évfolyam, 247. szám (1868. 10. 27.), 3193.

25 *Budapesti Közlöny*, 3193.

a klézsei lelkészt rég ismeri a magyar haza Jerney munkája és a magyar tudós társaság évkönyvei után. Tőle szívélyesen elbúcsúzván, Foksánba indultunk, melynek nagyobb fele Moldvához, kisebb fele Oláhországhoz tartozik. Itt, hol a sztároszt újból szívesen fogadott, az olasz lelkész hasonlólag nem tud magyarul. E megyében kevés idő óta helvét hitvallású tanító is van, az első Moldvában.”²⁶

Kovács Ferenc beszámolójában is sok érdekes részlet található a fogadtatásukról, az egyes csángó falvakról, megszólaltat, felidéz párbeszédeket a csángók nyelvi-vallási helyzetéről, az útinapló és a tényfeltáró riport közti műfaji mezsgyén mozog írása. Lujzikalagor leírását idézem az ő beszámolójából: „Kalugyerpataka. Délelőtti 9 órakor újból útban voltunk. Velünk jöttek a derék kántor is, legnagyobb szolgálatkészséggel magyarázgatván a messze láthatárból itt-ott kibontakozó falvakat. (...) Kövesalja templomos magyar falu mellett elhaladva roppant hágóra emelkedtünk. Ennek tetejéről minden irányban kinálkozik a gyönyörű kilátás. Előttünk körülbelül másfél órai távolban Bákó városa a nap sugarait visszatükröztető kupoláival. Balra egy oldalvölgyben Kalugyerpataka, a legelső csángó falu, melyet moldvai útunkban érintettünk. Különös érzés fogott el az előttünk kettős ezüst szalagként lekigyózdó Besztercze és Szereth vizek közös völgyének lejtőin elterülő csángó falvak látására. Sas szárnyakon szerettünk volna elrepülni, hogy lássuk azon derék népet, melyről már gyermekkoromban sokat hallottam, s melynek megismerése életem főhajai közé tartozott. S íme! Ohajom ezennel teljesülésnek indult... Társaink egyenesen Bákónak tartottak; Kubinszky Mihály önagysága és e sorok írója Kalugerpatakába ereszkedtünk T. Vicentio Carbonari – így hívják a fiatal olasz papot – váratlan megjelenésünk miatt kissé zavarba jött; mert megjegyzendő, a moldvai olasz hitküldérek – missiojukra féltékenyek lévén – nem jó szemmel nézik a hívek közt megforduló idegen, kiváltképen magyarföldi papokat. Hallván azonban olasz szót, barátságosabb modort öltött. (...) hol az egyik, hol a másik falusi emberrel találkozva, fájdalommal megértettem, miszerint itt is a hiterkölcsei lényege körül forog a baj. Mint másutt, ugy itt is oláh államtanító oktatja a tiszta magyar ajku kath. gyermekeket; oly tanító, ki egy szót sem ért magyarul (...) a hitöket és nemzetiségöket illetöleg öntudattal

26 *Budapesti Közlöny*, 3193.

bíró kalugyeriak nem igen vágnak igénybe venni az oláh kormány ezen oláhosító közintézetét. Ők magyarok – mondják – és azért sehogy sem akarják, hogy gyermekeikből oláhokat csináljanak. Ami azonban nekik leginkább fáj, az az, hogy magyar papjok nincsen. Szerettem volna sirni e feletti panaszaik hallatára. »Idegen nyelven gyóntat a papunk« – mondták –, »idegen nyelven prédikál, ha prédikál; idegen hangon szól«. (...) Kalugyer magára mint anyamegye körülbelül 1530-1600 lelket számlál, míg 8 fiókegyházaiban – melyek közül három templommal s kántorral bír – az 1855-dik névtár szerint a lelkek száma 1465-re megy. (...) Anyakönyvei 1773-ig terjednek. Temploma most készül kemény anyagból. Védszentje Sz. Mihály. (...) A falu feletti legmagasabb csúcson kőkápolna díszlik a sz. kereszt tiszteletére; egyszersmind búcsújáró hely, melyet a kalugyeriek bizonyos napokon példás ájtatossággal látogatnak. (...) Kalugyerpatakának lakói a moldvai köznép viszonyaihoz képest jól bírják magukat. Becsületes, jellemes embereknek mondják. Szorgalmasok, jobbadára föld- és szőlőmunkások. (...) Papjokat nagyon tisztelik.”²⁷

A lujzikalagori „asszimilációs célzatú offenzíva” szomorú illusztrációja, amit pár évtizeddel később, 1915-ből datáltan jegyeztek fel és amit Vincze Gábor idéz: a falu olasz származású, de már a román nemzetállami politikát képviselő Iosif Camilli így szólt a lujzikalagori magyar ajkú hívekhez: „...Romániában a nép nyelve román, és nem is lehet más. Saját nemzete elleni jogtalanság, (...) szégyen lenne, ha egy román állampolgár az ő országában idegen nyelven akarna beszélni, például magyarul. Most kérdem Lujzi Kaluger lakóit (...), ők magyarok vagy románok? Ha magyarok, menjenek Magyarországba, hol a magyar nyelvet beszélnek, ha románok, mint ahogy valóban azok, akkor szégyelljék magukat, ha nem tudnak az ország nyelvén.”²⁸

A *Vasárnapi Újság* egyik 1870-es számában hosszú, tanulmány jellegű cikk foglalkozik ezzel a moldvai missziós úttal.²⁹ Az írás szerzője, Lukács Béla a csángó kérdés akkoriban kirajzolódó perspektíváiba enged betekintést, szempontja figyelemreméltó, mert a helyi, erdélyi születésű ember empátiájával és rálátásával beszél a kérdésről, ugyan-

27 Vincze 2004. 76–77.

28 Vincze 2004. 24.

29 Lukács Béla: A moldvai csángókról. *Vasárnapi Újság*, 17/25. (1870), 306–308. A tanulmány második része a június 26-i (26.) lapszámban, 323–324.

akkor interpretációjában benne van a politikai pályára lépett, jó tollú zszurnaliszta szemlélete, valamint a személyes gyerekkori érintettség is, hiszen a szerző családja 1848-ban Presacánál, az Ompoly-völgyi vérengzésben vált a felkavart indulatú románság áldozatává.

A Szent László Társulat 1868-as moldvai kiküldetése kapcsán említi azt a korabeli magyarországi tervet is, amelyről a bevezetőben szóltam, s amelynek célja a csángók áttelepítése volt Magyarországra, mint megmentésük eszköze és lehetősége. A cikk szerzője ezt nem helyesli, elsősorban a terv ellentmondásos voltára hívja fel a figyelmet, megoldásként a helyi nyelvtanítást jelöli meg.

A társulat Moldva csángó településeit 1868-ban beutazó küldötteiről Petrás Incze levelei is említést tesznek.³⁰

A társulat kezdeti célkitűzéseit igen komolyan vette, és igyekezett is azt példásan teljesíteni, azonban az egyházpolitikai helyzet és a társulat anyagi helyzete nem tette lehetővé, hogy ez a segítség nagyon hathatós, mélyreható és tartós lehessen.

A Szent László Társulat 19. század végi tevékenysége azért is érdekes, mert akkori küszködésük nagyon hasonló mindahhoz, amivel ma is találkoznak azok, akik a moldvai csángókért a helyszínen tenni akarnak. A szakértő történész nem véletlenül figyelmeztet: „jelenlegi problémáikat csak akkor lehet igazán megérteni, ha megismerjük a közelmúltjukat, az elmúlt jó egy évszázad történéseit”.³¹ Éppen ezért tartom fontosnak, hogy az egyháztörténeti kutatómunkám során fellelt, eddig nem ismert és nem közölt részleteket közlétegyem, hiszen ezek ismeretében árnyaltabb képet kaphatunk a társulat tevékenységéről és a moldvai missziós út előkészítéséről.

30 Balajthy Katalin: Petrás Incéről, ismeretlen levelei kapcsán. *Etnographia*, 106/IV. (1995). Kutatók életműve, tudománytörténet. 983–1001.

31 Vincze 2004. 12.